

DİVAN ŞİİRİNDE DÜLDÜL'E DAİR*

About Duldul in Divan (Classical Turkish) Poetry

HASAN BEKTAS **

Öz

İnsanoğlunun binyıllar boyunca her türlü alanda faydaladığı at, şiirde de kendine bir yer edinmiştir. Fakat divan şiirinde at imgesinin oluşması, İslam büyüklerine ve mitolojik kahramanlara ait atların, sahibi bulundukları kahramanın belirli bir vasfini ortaya koymak adına kullanılmıştır. Burak gibi bu hayvanların en meşhurlarından olan Düldül, Zülfikâr ile beraber Hz. Ali'den bahsedilen şiirlerde en çok kullanılan unsurlardandır. Farklı asırlarda kaleme alınmış divanlar incelendiğinde Düldül'ün, genellikle sevgilinin yahut âşığın elindeki herhangi bir aracı temsil ettiği belirlenmiştir. Ayrıca -tespit edilebildiği kadarıyla- ilk örneklerine Bâkî'de ve çağdaşlarında rastlanan orijinal hayaller yaratılan şair yaradılışılık manasında bir imge olarak kullanıldığı da görülmektedir. Özellikle 16. asırdan sonra yaşamış şairlerin bu imgeyi kullanırken Bâkî'den etkilendikleri çok açıktr. Bu şairler, Bâkî'den yalnızca anlam alanında değil, üslup ve kelime seçimi alanında da etkilenmişlerdir. Ancak Bâkî ile aynı dönemde yaşamış şairlerin de bu imgeye yer vermiş olmaları, imgenin kaynağını anlamak adına daha fazla çalışma yapılmasını gerektirir. Yine de bu imgenin gelişip yerleşmesinde aslan payının Bâkî'ye ait olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, mazmun, tab' (yaratılış), Hz. Ali, Düldül.

Abstract

Horses, which human beings have benefited from in all kinds of works for thousands of years, have of course also gained a place for themselves in poetry. However, the real place of horses in divan (classical Turkish) poetry was when the horses belonging to Islamic elders and mythological heroes were used as a proposition to reveal a certain characteristic of the hero they owned. Duldu, one of the most famous of these animals, such as Burak, is one of the most used elements in the poems that talk about Ali, along with Zulfikar. When the divans written in different centuries were examined, it was determined that Duldu generally represented any tool in the hands of the lover or deary. In addition, as far as can be determined, it is seen that the poet who creates original dreams, the first examples of which are found in Bâkî and his contemporaries, is used as a proposition in the sense of nature of poet. It is very clear that poets who lived after the 16th century were impressed by

* **İntihal Taraması:** Bu makale intihal taramasından geçirildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Geliş/Received: 9 Ocak/January 2024 | **Kabul/Accepted:** 26 Kasım/November 2024 | **Yayın/Published:** 31 Aralık/December 2024

Atıf/Cite as: Hasan Bektaş, Divan Şiirinde Düldül'e Dair, Edebiyat Bilimleri 7 (Aralık/December 2024), 45-58 <https://doi.org/10.5281/zenodo.14578585>

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Türk İstiklali Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.
hasaanzz35@gmail.com **ORCID:** 0000-0003-0338-4372

Bâkî while using this proposition. These poets were impressed by Bâkî not only in the field of meaning, but also in the field of pronunciation, style and word choice. However, the fact that poets who lived in the same period as Bâkî also included this proposition requires more studies to be done in order to understand the source of the proposition. Nevertheless, it is possible to say that the lion's share in the development and settlement of this proposition belongs to Bâkî.

Keywords: Divan (classical Turkish) poetry, proposition, nature of poet, Hazrat Ali, Duldul.

Extended Abstract

Two of the important sources of divan (classical Turkish) poetry are undoubtedly religion and mythology. In this poetic tradition, religious and mythological characters are often associated with elements related to themselves. It is seen that the horse of the hero, who become prominent with his bravery and militancy, is frequently included with him. The poet who mentions Rostam carries Rakhsh, and the poet who mentions Ali bin Abu Talib carries Duldul to his poems. In this context, Duldul is a means of describing the bravery of Ali and his agility on the battlefield. Depending on the form it took in folk culture, poets gave many other meanings to Duldul. It is understood that these are tools in a general sense, and the poet compares the tools used by the lover or deary to Duldul. In addition, starting from Bâkî, Duldul it has also been considered as a proposition in the sense of the nature of poet that easily produces original dreams. In this respect, the studies to be made about the place of Duldul as a proposition in divan poetry will provide many benefits, especially the poets' view of poetry and the nature of poet and the understanding of perceptions about Ali. Therefore, an analysis based on the analysis of poetry in chronological order will constitute a very important step towards clarifying the subject. For this purpose, the divans of Ahmedî, Shaikhî, Hayâlî, Bâkî, Hasan Ziyâî from Mostar, Muhîtî, Sebzî, Ummi Sinân, Nefî, Hashmet, Aydî Baba and Shâkir were examined, and chronology was taken into account in the selection of these divans. In the research process, first of all, what the poets said about Duldul was examined, and it was understood that each poet envisioned Duldul as a tool used by the lover or deary, albeit in different contexts. It has been determined that the nature of these tools varies according to the literary personality of the poet, those who deal with non-religious poetry consider Duldul in terms of lover or deary, while Sufi poets accept Duldul as a means of conveying to God. In addition to these, it has been seen that poets, especially after the 16th century, have taken Duldul as the subject of similar elements and with similar discourses, and they have given him the meaning of poetic talent. It is possible to say that this analogy, the first examples of which are found in Bâkî, constitutes a proposition because it means the nature of poet without any reference. Although proposition was encountered for the first time in Bâkî, this does not mean that the analogy was made by Bâkî. On the contrary, the fact that two poets who lived in the same period as Bâkî included this comparison may mean that the proposition was already known in that period (16th century). It is possible to clarify this issue by expanding the research. However, since the main purpose here is to obtain information about the proposition, it is enough to point out the possibilities. In addition to the situation, it is understood that poets who lived especially after the 16th century were clearly influenced by Bâkî in terms of word choice and pronunciation features while using the proposition in question, and that Bâkî had a great share in the spread of proposition and its fame. By looking at the results obtained, the mythological shape that Duldul took in the minds of the people (folklore), although he did not actually have any extraordinary features, is of great importance in the formation of this proposition. For example, Bâkî's saying that he traveled all over the world like Duldul, or that Hashmet said that his poetic nature reached the peak of new dreams, based on the belief that Duldul

had traces on the tops of the mountains, is a clear indication of this. In the poems examined, it is seen that the proposition of Duldul is generally included by using different elements on the axis of Ali. These elements can be listed as Ali, the battlefield, Zulfikar and bravery. Ali was often referred to as "Haydar" (lion). The bravery reflecting the skill of the poet was expressed in words such as "şecaat", "dilir", etc., in addition to Ali's nickname "Kerrar". In five of the seven poems examined, words such as "meydan-i nazm", "saha-i simin kâğıt", etc., are compared to the field of poetry and the battlefield through Ali, and in addition to these, words such as riding, wandering, and bridle, which evoke the horse, are also included.

Giriş

Din ve mitoloji, divan şiirinin en mühim kaynaklarındandır. Dinî ve mitolojik karakterler divan şiirinde genellikle kendileriyle özdeleşmiş nesneler, sıfatlar, lakkaplar ile beraber anılır. Yiğitliği ve savaştaki hüneri ile nam salmış hayalî yahut tarihî şahsiyetlerin, kendisiyle özdeleşmiş bir atı varsa atı ile beraber anıldığına da sıkça rastlanır. *Kur'an-ı Kerim*'de Allah'ın doludizgin koşan atlar üzerine yemin vermesi, atı İslâmî açıdan da önemli bir motif haline getirir.¹ Arapların ve Türklerin at yetiştirmekte en mahir toplumlardan oluşu, sosyal açıdan da atın önemli konumuna işaret eder. Türk, Arap ve Fars mitolojilerinde ve özellikle *Şehnâme*'de zikredilen olağanüstü vasıflara sahip atlar, divan şiiri için herhangi bir özelliğin benzetilene olmak açısından çok önemlidir.

Motorlu makinelerin icadına kadar binyıllar boyunca at, insanoğlunun en yakın olduğu ve en çok faydalandığı hayvan olmuştur. Tarımda, taşımacılıkta, ulaşımda velhasıl hayatın her alanında kendilerinden faydalanan bu hayvanlar, toplum hayatının şire yansımıası açısından bakıldığından divan şiirinin gündelik hayatı konu edindiği ölçüde kendilerine yer bulmuşlardır. Fakat atların divan şiirinde asıl yerini almasını sağlayan; Burak, Düldül, Zü'l-Cenâh gibi İslam büyüklerine; Rahş gibi mitolojik kahramanlara ait meşhur binekler ve bunların sahiplerinin belli özellikleri ile özdeleşmiş olmasıdır.

Türk kültüründe Hz. Ali, yiğitlik ve kahramanlık gibi vasıfların sembolü olan bir isim olarak görülür. Bu nedenle Türk edebiyatının tüm şubelerinde olduğu gibi divan şiirinde de Hz. Ali'den bolca söz edilmiştir. Divan şairlerinin, Hz. Ali'nin anıldığı hemen hemen tüm beyitlerde onunla özdeleşmiş Zülfikar, Düldül gibi kavramlardan da bahsettileri görülür (Pala, 2002, s. 29). Hz. Ali, kahramanlığın bir sembolü iken Zülfikar ve Düldül ise Ali'nin kahramanlığının birer sembolü olmuştur.

Divan şiirinde, İslam dini ve Türk kültürü açısından önemli olan hayvanlar hakkında birçok araştırma yapılmış olsa da Düldül'ün ne şekilde ele alındığına ve bir imge olarak hangi özellikleri haiz olduğuna dair müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Düldül ile ilgili literatür incelendiğinde ise şu çalışmalar öne çıkmaktadır: İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (1989) isimli eserinde Düldül'e bir madde ayırmıştır. A. Yardım, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (X. cilt) (1994) için bir "Düldül" maddesi kaleme almıştır.

¹ Âdiyât Suresi'nin ilk altı ayetinin mealî "Soluk soluğa süratle koşan, (koşarken ayaklarını) vurarak ateş çikan, sabah erkenden baskın yapan, orada tozu dumana katan ve düşman topluluğunun ortasına dalan atlara ant olsun ki, insan gerçekten Rabbine karşı pek nankördür." (*Kur'an-ı Kerim Meâli*, 2011, s. 697) şeklindedir.

M. Uzun ise yine aynı ansiklopedi için üstteki maddenin hemen arkasında yer alan, Düldül'ün edebiyattaki yerini işleyen bir madde hazırlamıştır. Ahmet Atilla Şentürk'ün *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (2019) isimli eserinin 3. cildinde de bir "Düldül" maddesi yer alır. B. Kaya'nın 2008 yılında hazırladığı *Divan Şiirinde At* isimli yüksek lisans tezi ve Ş. Arslanbaş'ın 2020 yılında hazırladığı *Klasik Türk Şiirinde Kutsal ve Mitolojik Hayvanlar* isimli yüksek lisans tezi, Düldül'ün divan şiirindeki yerini anlamak adına önemli bilgiler içermektedir. Y. Kalafat'ın 2014 yılında *Kültür Evreni Dergisi*'nin 20. sayısında yayınlanan "Düldül Etrafında Gelişmiş Halk İnanmaları" isimli makalesi ise halk inanışlarıyla oluşan Düldül imgesini anlamaya yardımcı olmaktadır.

Belgesel tarama adıyla da anılan doküman analizi yöntemi, araştırmmanın odak noktasını oluşturan verilerin elde edilmesi için çeşitli kaynakların toplanması, gözden geçirilmesi, eleştirilmesi ve analiz edilmesi süreçlerini ihtiva etmektedir. Kaynakların belirli bir amaç doğrultusunda taranması, bulunması, okunması, not alınması ve değerlendirilmesi adımlarını içermektedir. (Sak vd., 2021, s. 230). Bu bağlamda Düldül'ün divan şiirine yansyan hususiyetlerini inceleyebilmek adına Ahmedî, Şeyhî, Hayâlî, Bâkî, Mostarlı Hasan Ziyâî, Sebzî, Ümmi Sinân, Nefî, Haşmet, Aydî Baba ve Şâkir divanları taranmış, bu divanların seçiminde kronoloji dikkate alınmıştır.

Önceki çalışmalarında (Kaya, 2008; Şentürk, 2019; Arslanbaş, 2020 vd.) Düldül'e dair hususiyetler kısaca kaydedilmiş ve farklı bağlamlarda ele alınmıştır. Ancak Düldül'ü, âşık veya sevgili tarafından kullanılan bir araç ve şairlik tabiatını anlatan bir形象 olarak müstakilen ele alan bir çalışmanın gerekliliğine kanaat getirilmiştir.

48

Çalışmada öncelikle Düldül imgesinin ne ifade ettiğini anlamak adına taranan divanlardan elde edilen veriler, içeriklerine göre gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma sonrasında şiirler kısaca analiz edilmiş ve Düldül'ün daima bir araç olarak ele aldığı anlaşılmıştır. Bu araçlar sevgilinin kullandıkları, şairin kullandıkları ve (mutasavvif şairler için) Hakk'a vesile olanlar olmak üzere üç kısımda ele alınıp incelenmiştir. Bu sayede Düldül'ün -tespit edildiği kadaryla- Bâkî'den başlayarak şairlik tabiatını gösteren bir benzetme teşkil ettiği anlaşılmıştır. Bu sebeplerden ötürü Düldül'ün bir araç olarak şirlere yansyan özellikleri ve şairlik tabiatını gösteren bir mazmun olarak özelliklerini ayrı bölümlerde ele alınmıştır. Elde edilen verilerin sınıflandırılması, şiirlerin bugünkü Türkçesine çevrilip anlaşılması ve analiz edilmesi sonucunda varılan yargılar, sonuç kısmında belirtilmiştir.

Divan edebiyatının bir makalede tümüyle ele alınamayacak kadar geniş olması ve dil probleminden ötürü divan şiirini derinden etkilemiş olan klasik Arap ve Fars şiirinde Düldül'ün yerine dair bir incelemenin ortaya konamaması çalışmanın önemli sınırlılıkları olarak zikredilmelidir.

Tarihî Manada Düldül

Düldül, sözlükte kirpi manasına gelir. Hızından ve çevikliğinden dolayı Hz. Ali'nin atına bu isim verilmiştir (Pala, 2002, s. 136; Şentürk 2019, s. 373). Düldül'ün sağlam yapısı da bu isimlendirmede etkili olmuş olmalıdır. Türk kültüründe kendine bir yer edinmiş en meşhur hayvanlardan olan Düldül, m. 627 (h. 6) yılında Mísir hükümdarı Mukavkis

tarafından Hz. Peygamber'e gönderilen birçok hediyeden biridir (Yardım, 1994, s. 20). Konu hakkında bilgi veren Türkçe eserlerde kır renkli dişi bir katır olarak gösterilmekle birlikte, Arapça eserlerde erkek olduğu rivayet edilir. Tüm kaynaklar Hz. Peygamber'in gazâlarda Düldül'e bindiğini yazarlarsa da İbn Kesîr, bu durumu Huneyn gazâsı ile sınırlandırır (Pala, 2002, s. 136). *Riyâzü's-Sâlihîn'*ın Ebu'l-Fazl Abbas ibn Abdülmuttalib tarafından rivayet edilmiş, 1854. hadisinde de (İmam-ı Nevehî, 2005, s. 999) Hz. Peygamber'in Huneyn gazâsında, Düldül'e bindiği bilgisi verilmektedir.

Hz. Peygamber, ilkin Ukbe bin Amir el Cühenîyi, Düldül'ü bakmakla görevlendirmiş daha sonra onu Hz. Ali'ye hediye etmiştir. Hz. Ali'den sonra Düldül miras yoluyla İmam Hasan'a, İmam Hüseyin'e ve Muhammed bin Hanefiyye hazretlerine geçmiştir. Birçok sahib kaynakta Hz. Ali'nin Haricılere karşı girdiği savaşlarda Düldül'ü kullandığı belirtilir (Yardım, 1994, s. 20).

Cesur bir hayvan olan Düldül, çok uzun süre yaşamıştır. Hz. Ali'nin vefatından sonra Abdullah bin Cafer tarafından beslendiği bildirilir. Seyislerin, dişleri döküldüğünde yesin diye Düldül'ün ağzına arpa koydukları söylenir. Muaviye zamanında Yanbu'da ölen Düldül, Ehlibeyt taraftarları tarafından sıkça anılmış, dolayısıyla Alevî-Bektaşî edebiyatında adı çok sık geçmiştir (Pala, 2002, s. 136). Sadece Alevî-Bektaşîler tarafından değil tüm Türkler tarafından Düldül'e büyük önem verilmiştir, Düldül Türk kültüründe özel bir yer edinmiştir.

Türk Kültüründe Düldül

Düldül, halk kültüründe Hz. Ali'ye olan bağlılığı ile aynı Kamber gibi destanî bir hüviyete bürünmüştür (Şentürk, 2019, s. 373).² O, artık toplumun gözünde her şeyi sezen, çok akıllı ve mübarek bir hayvandır. Çok uzak mesafeleri bir çırpıda aşar. Anadolu'da Düldül'ün, Hz. Ali'yi taşıdığı hâlde "uçarak" Arap ülkelerinden Anadolu'ya geldiğine dair söylenceler anlatıldığı bilinmektedir. Hatta Kahramanmaraş (Karaoglan, 2015, s. 54), Çorum (Arslan, 2012, s. 47), Afyonkarahisar (Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.) ve benzeri birçok yerde Düldül'ün ayak bastığına ve iz bıraktığına inanılan kayalar vardır. Halk muhayyilesindeki Düldül bu şekilde Kırat, Tulpar, Alapaça veya Rüstem'in atı Rahş gibi kendi mitolojik dairesini oluşturmuştur. Cenknâmelerde anlatılanlara göre Düldül, Hz. Ali gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. *Gazâ-i Feth-i Kal'a-i Hayber*'de, bunlar şöyle belirtilir:

"...Ve bu at, ol atdır ki buna Düldül dirler. Kırk günlük yolu, bir günde alur ve kırk gün yem yime, disem yemez ve içmez ve kuvveti za'if olmaz ve segirtmekden yorulmaz ve usanmaz. Ve sahibini koyup gitmez ve ben çağırduğum vakit bulunur. Her nereye gerekse varır ve benden gayr-i kişi dünyada oldukça üstüne binmez..." (Ünlüsoy, 2005, s. 245)

Göründüğü üzere Düldül'ün, kırk günlük yolu bir günde aldığı, yemeyip içmese de kuvvetten düşmediği gibi inançlar vardır. Diğer cenknâmelerde göre Düldül, bir seferde doksan adım sıçrar, kâfirlerin tuzaklarını haber verir (Ünlüsoy, 2005, s. 245-246). *Hâveran Şâh Cengî*'nde ise Hâver Şâh, Düldül'ü satın almak ister ancak sarayda ne kadar seyis ve at

² Düldül'ün halk inanışları arasındaki yeri hakkında bkz. Kalafat, Y. (2014). "Düldül Etrafında Gelişmiş Halk İnanmaları". Kültür Evreni (20), 20-30.

uşağı varsa Düldül'ün etrafını sarar lakin ona eyer vurmaya kimse muvaffak olamaz. Hz. Ali durumdan şikâyetçi olan Hâver Şâh'a "O öyle bir attır ki benden başkasının zaptı kabil değildir." der. Şâh, bu atta başka bir "hâl" olduğuna kanaat getirir (Kasım, 1992, s. 218-221). Düldül'ün birçok "mitolojik" vasfindan burada zikredilen birkaçı dahi onun, halkın gözünde hangi konumda olduğuna açıkça delalet eder.

Hatâyî bir gazelinde Düldül'ün, yarılan bir taşın içinden eyerlenmiş olarak ortaya çıkışını şöyle anlatmaktadır:

"Daş yarıldı çıxdı Düldül eyer ü yügen ile

Ey münafık yola gelgil eyleme şâhdan kenâr" (Şâh İsmâil, 2017, s. 312)

Hatâyî'nin bu sözleri, halk arasında Düldül'ün menşei hakkında olağanüstülüklerle karışmış söylencelerin de bulunduğu gösterir. Ayrıca Türk efsanelerinde göllerden veya denizlerden gelen sihirli aygırların soyundan türemiş, olağanüstü özelliklere sahip atlardan bahsedilmesi gibi Alevî-Bektaşîler arasında Düldül soyundan gelen olağanüstü hızlı ve kuvvetli atlara dair anlatılar da mevcuttur. Yine Hatâyî'nin bir gazelinde geçen "Ali oldur ki Düldül, Zülfikâr verildi kudretten / Birin mindi birin çaldı dîn açdı cümle kâferden" (Şâh İsmâil, 2017, s. 486) ifadeleri, Alevî-Bektaşîler arasında Düldül'ün aynı Zülfikâr gibi Hz. Ali'ye Allah tarafından verildiği inancı olduğunu da gösterir niteliktedir.

Düldül, halk şiirinde yukarıda anlatılan vasıflarından hareketle olağanüstü bir hayvan olarak Hz. Ali ile birlikte sık sık anılmıştır. Divan şiirinde ise Burak, Hz. Peygamber'in Allah'a visalini; Düldül, Hz. Ali'nin yiğitliğini; Zü'l-Cenâh³ Hz. Hüseyin'in mazlumuğunu akla getirir. Bu hayvanlar edebiyatta ilkin, sahiplerinin mezkûr özellikleri betimlenirken sembolize ve stilize edilmeden gerçek manaları ile kullanılmışlardır. Sonraları ise şairler Allah'a vasil olmayı; Burak'ın Hz. Peygamber'i miraca taşmasına benzeterek anlatmanın mükemmel ve sanatlı bir yol olduğunu keşfetmişlerdir. Bir yiğidin, savaş meydanında ok gibi at sürmesi anlatıldığından Hz. Ali'nin Düldül'ü çok güzel bir teşbih teşkil etmektedir. Bu benzetmeler zamanla mazmunlara dönüşüp daha birçok farklı anlam kazanmışlardır. Divan şiirinde rahsiyye adı verilen, hükümdarlar ve büyük devlet adamlarının binekleri hakkında kaleme alınmış şiirlerde, bineklerin çeşitli özelliklerini anlatmak için de Düldül'den söz edilmiştir (Uzun, 1994, s. 20). Düldül divan şiirinde genellikle kuvvetli ve kudretli atı sembolize etmektedir (Kaya, 2008, s. 94). Ayrıca Burak gibi Düldül'ün de mutasavvîf şairler tarafından Hakk'a vasil eden aşk veya dizginlenmiş nefsi anlatmak adına kullanıldığı da görülmektedir.

Divan Şiirinde Bir Araç Olarak Düldül

Çalışmanın bu bölümünde kronolojik sıra gözetilerek şairlerin Düldül'e -şairlik tabiatı haricinde- ne gibi manalar verdikleri ele alınacaktır. Bu sayede Düldül'ün divan

³ Zü'l-Cenâh, kanat sahibi manasına gelir. Hz. Hüseyin'in Aşura gününde bindiği atın adıdır. Hızı sebebiyle kanatlı manasına gelen bu ismi almıştır. Hz. Hüseyin'in şahadetinin ardından başını, onun kanına sürdüğü çadırlara gidip kanlı başıyla bu durumu haber verdiği, sonrasında ise Fırat'a girip kaybolduğu rivayet edilir. (Muhaddisi, 2018, s. 535)

edebiyatındaki yeri ve şairlik tabiatını anlatan bir mazmun olarak ortaya çıkışını sağlayan gelişmeler hakkında da fikir yürütütmek amaçlanmaktadır.

“Sensin ol kim Zü'l-fikârı baglanup atlanıcah

Sini her kim göre bir atlandı Haydar Düldüle” (Ahmedî, (t.y.), s. 533, G: 558/6)

Sen, Zülfikâr kuşanıp atına bindiğinde her görenin (işte) bir Haydar, Düldül'e bindi dediğisin.

Ahmedî, basit bir benzetme algısı kurarak övdüğü kimseyi yiğitliğiyle Hz. Ali'ye benzetmiştir. Herhangi bir kimseyi yiğitliği bakımından Hz. Ali'ye benzetmek çok doğal olduğundan yüzyıllar boyu divan şairleri tarafından çok sık kullanılmıştır. Bu bağlamda övülenin kılıcı Zülfikâr, atı ise Düldül olmaktadır.

“Dilbere kulluk bizlere lâyık

Haydar'a hıdmet Düldül'e düşdi” (Şeyhî, 2018, s. 180, G: 174/5)

Ali'ye hizmet etmenin Düldül'e düşmesi gibi sevgiliye kulluk etmek biz (âşıklara) layıktır.

Şeyhî, sevgiliye hizmet emek için bekleyen âşıği yani kendisini, Hz. Ali'ye hizmet eden Düldül'e benzetmiştir. Burada şair, sevgilisini övmekle kalmayıp kendisini Düldül'e benzetmek suretiyle sevgiliye olan yararıyla övünmüştür de olur.

“Görmeyenler gamzen ucundan tek u pûyum benim

Bilmediler Zülfikâr-ı Şâh ile Düldül nedir” (Hayâlî Bey, 1945, s. 153, G: 63/2)

Bakışının ucundan öteye beriye koşturmalaramı görmeyenler, Şâh'ın Zülfikârinin ve Düldül'ün ne olduğunu bilemediler.

Hayâlî, sevgilinin yan bakışını Zülfikâr'a, âşığı ise sevgilisi için sürekli koşuşturan Düldül'e benzetmiştir (Uzun, 1994, s. 20).

“Düldül-i nâza süvâr olan 'Ali'nün Sebzîyâ

Gamzesinün 'aşkına sinemde çekdim Zülfikâr” (Yekbaş, 2011, s. 366: Sebzî, G: 214/5)

Ey Sebzî, naz Düldül'üne binici olan Ali'nin gamzesinin aşkına sinemde Zülfikâr çektim.

Sebzî burada Hayâlî gibi kendini değil de sevgilisini naz Düldül'üne binmiş olan Hz. Ali'ye benzetmiştir. Sebzî, sevgilinin can alıcı gamzelerini âşığın sinesinde yara açan bir Zülfikâr'a benzetir.

“Siz gelün Ümmî Sinân'ı anlaman lâf ü güzâf

Şâh-ı Merdân sırrı vardır Düldül'üm 'aşktır benim” (Ümmî Sinân, 2017, s. 113: 115/7)

Gelin, sizler Ümmî Sinân'ın sözlerini boş sözler sanmayın, (bende) Yiğitlerin Şâhi'nin sırrı vardır, benim Düldül'üm ise aşktır.

Ümmî Sinân bu beytinde, müteşerri bir tarikat şeyhinden ziyade kalender-meşrep bir dervîş edasıyla vecd hâlinde, Allah aşkıyla söyledişi sözlerin boş laflarmış gibi karşılaşmamasını istemiştir. Hz. Ali'nin ilminin ve velâyetin sırlarının varisi olduğunu,

kendisini bu sırra eriştiren aracın ise aşk Düldül'ü olduğunu söylemiştir. Bu kısma kadar işlenen beyitlerde, Hz. Ali ve Düldül arasında Hz. Ali'nin yiğitlik vasfindan yola çıkılarak bir ilgi kurulmuştur. Bu beyitte ise Hz. Ali'nin ilmî ve dinî kişiliği asıl bahis konusu olurken onun savaşçılığını çağrıştıran Düldül benzetme yoluyla farklı bir bağlamda kullanılmıştır.

“Ne çâpük Rahş olur ol Düldül-i simurg per elhak

Ki olmuş âlem-i fitratda sehmü'l-gayb ile tev'em” (Nefî Ömer Efendi, 2018, s. 145, K: 39/27)

Gerçekten, o anka kanatlı Düldül ne de hızlı rahş⁴ olur ki fitrat âleminde gayb oklarıla ikiz olmuştur.

Nefî burada âdeti olduğu üzere mübalağa sanatını ustalıkla kullanmıştır. Övdüğü kimsenin (Vezir-i Azam Hüseyin Paşa) savaş alanında bindiği atını Simurg gibi kanatları olan bir Düldül'e benzetmiştir. Memduhun (övülenin) kahramanlığı açısından Hz. Ali'ye benzetildiği anlaşılmaktadır.

“Sen ol Düldül-süvâr-ı arsagâh-ı saltanatsın kim

Sezâdır gâsiye-ber-dûş-i ikbâlin ola Hûşeng” (Haşmet, 2018, s. 39, K: 5/2)

52 Sen saltanat meydanının Düldül'e binenisin. Hûşeng'in⁵, talihinin omuzları üzerinde örtü olması münasiptir.

Şair memduhu saltanat meydanında Hz. Ali'ye benzetir. O, meydanda en değerli atı süren en amansız savaşçıdır. En namdarları odur. Talih onu her yana taşıyacak olan attır, eyerin üstüne örtülen sırmalı örtü ise Hûşeng gibidir, rahatça hükümetmesine yarar yani akıl da ona yardımıcıdır. Burada memduhun talihinin Düldül gibi onu istediği yere götürmesi, ona her daim Düldül'ün savaş meydanında sağladığı gibi yarar sağlaması istenmiştir.

“Düldül-i nefse süvâr ol feth-i Hayber azmine

Zülfikâr-ı zikr ile meydâne gir Kerrar'e bak” (Aksoy, 1954, s. 77: Aydî Baba, G: 69/4)

Hayber'in fethine azmetmek için nefs Düldül'üne bin, zikir Zülfikâr'ı ile meydana gir, done done savaşana bak.

Aydî Baba burada, nefsin insanı harekete geçiren en önemli kuvve oluşundan yola çıkarak onu Düldül'e benzetmiştir. Dinî-tasavvûfî şiirlerde atlar; aşk, cân, hevâ, nefs, vücûd ve tecridin benzetileni olmakla beraber bunların içinde en çok nefsin benzetileni olarak kullanılmıştır. Bu türden teşbihlerde at, genellikle hızı bazen de başına buyruk ve serkeş

4 Rahş, Zaloğlu Rüstem'in atının ismidir. Mucizevî özellikleri olan bir yaratiktır. *Şehname*'de annesinin peşinden giden Rahş şöyle tasvir edilmiştir: "Bunun, göğsü ve sağısı ve boyu kendisininkilere benzeyen ve peşi sıra gelen bir de tayı vardı. Bu kara gözlü tayın kuyruğu oküz kuyruğu gibi dik duruyordu. Yumurtaları kara ve sert, tırnakları da çelik gibiydi. Vücutunda baştanbaşa, safran üzerine serilmiş gül yaprakları gibi, nakkışlar vardı. Gözleri, karanlık bir gecede kara bir örtünün üzerinde yürüyen bir karıncanın ayağını bile ta ikifersahlık yoldan görürdü." (Firdevsi, 1994, s. 27-28)

5 Hûşeng, aklı simgelemektedir. *Şehname*'de şöyle anlatılmaktadır: "Siyâmek'in bir oğlu vardı. Büyük babasının yanında vezirlik yapıyordu. Bu büyük yaradılışlı şehzadenin adı Hûşeng'ti. Akıl ve zekânnın bir örneği sanılırdı. Büyük babası, oğlunun bir yadigarı olan onu yanında büyütüp yetiştirdi. Oğlunun yerine koydu. Gözü, ondan başka kimseyi görmezdi." (Firdevsi, (t. y.), 28).

oluşu yönünden tercih edilmiştir (Kaya, 2017, s. 319). Düldül ise burada hızından ve sahibine karşı uysal halinden ötürü, dizginlenmiş nefse benzetilmektedir. Nefsini Düldül gibi sahibine karşı uysal bir at haline getirip dizginleri eline alan kişi, Hayber'i fethetmek yani kötülükleri içinden defetmek için harekete geçebilecektir.

Şairlik Tabiatını Anlatan Bir İmge Olarak Düldül

Çalışmanın bu bölümünde, Düldül'ün şairlik tabiatını karşılayan bir imge olarak kullanıldığı beyitlere örnekler verilecektir. Bu bölümde de şiirler kronoloji gözetilerek sıralanmıştır.

“Hayder-i Kerrâr’ıyam meydân-ı nazmun Bâkîyâ

Nevk-i hâme Zülfikâr u tab’ Düldül’dür bana” (Bâkî, (t.y.), s. 78, G: 12/5)

Ey Bâkî, şiir meydanının done done hamle eden Alisiyim. Benim için; kalemin sivri ucu Zülfikâr, tabiatım ise Düldül gibidir.

Bâkî, bu meşhur beytinde şiirin tüm unsurlarını Hz. Ali açısından değerlendirmiştir. O, devrinin en iyi şairi olmak iddiasındadır. Bu sebeple kendini en üstün savaşçı olan Hz. Ali'ye benzetir. Onun şiirlerine can veren kalemin ucu, kendisinden daha keskin bir kılıç olmayan Zülfikâr'a benzer. Kalem savaşında, “Bâkî’den üstün şair, kaleminden keskin kalem yoktur.” Şiir meydanının done done hamle eden aslanı odur, burada şiir söyleme yarısı savaş meydanına benzetilmiştir. Ayrıca Bâkî her zaman yepyeni ve sanatlı mazmunlar bulan, şiirde her türlü zor mesafeyi “çâlâk” bir şekilde alan şairlik tabiatını da Düldül'e benzetmiştir. Bâkî bu hayali muhtelif şiirlerinde kullanmıştır.

“Destünde Zülfekâr-ı ‘Alî nevk-i hâmedir

Bâkî semend-i tab’ın olur Düldül eylesen” (Bâkî, (t.y), s. 189, G: 255/5)

Ali'nin Zülfikâr'ı, senin elinde kalemin sivri ucudur. (Ey) Bâkî, yaratılışının çevik atı Düldül olur.

Bu beyitte bir önceki beytle aynı öğeler kullanılmıştır. Savaş meydanı ve şiir meydanı benzetmesine ile şairin kendini Hz. Ali'ye benzetmesine yer verilmemiş olsa da bu beyitte de tab' Düldül, kalemin ucu ise Zülfikâr'dır. Gazelin tamamina⁶ bakıldığından,

6 “Sâkî elünde bülbüleyi bülbül eylesen

İçsen şarâbı ruhlarunu gül gül eylesen

Gül devri ‘ayş mevsimidür mutribâ bugün

Bülbül-sifat çemende biraz gulgul eylesen

Söyletsen ey surâhî sen erbâb-ı meclisi

Mutrib ferâgat eyleyicek kulkul eylesen

Sevdâ-yı hâl-i yâr ile ey dil ‘aceb degül

Meyl-i karanfûl ârzû-yı fulfül eylesen

Destünde Zülfekâr-ı ‘Alî nevk-i hâmedür

Bâkî semend-i tab’ın olur Düldül eylesen” (Bâkî; G/255)

Bâkî'nin meclislerde söylediği şiirlerin dinleyenlerin ruhuna tesir ettiği ve bu yönden Hz. Ali'nin fatihliğini akla getirdiği de söylenebilir.

“Tab’-ı Bâkî ol şeh-i Hayder-şeca’ât şevkine

‘Arsa-i kevn ü mekânı geş ider Düldül gibi” (Bâkî, (t.y), s. 307, G: 532/5)

Bâkî'nin yaradılışı, Haydar'ın yiğitliğine sahip şahın arzusuyla, varlık âlemini Düldül gibi dolaşır.

Bâkî bu beyitte önceki iki beyitte olduğu gibi Hz. Ali'den yola çıkar. Bâkî'nin şiirlerinde görülen Düldül yaradılışlılık burada da aynıdır. Fakat diğer beyitlerin aksine Zülfikâr'dan bahsedilmez. Bu sefer Hz. Ali, Bâkî'nin kendisi değildir. Bir önceki beyitte mazmun bulmakta çevik ve hızlı olmasından ötürü şairlik tabiatını Düldül'e benzeten şair burada şairlik tabiatının Düldül'e benzeyen başka bir yönünü ele alır. O, aynı zamanda Hz. Ali gibi yiğit olan sevgilinin şevkiyle dünyayı dolaşır. Bâkî burada, şiirinin herkes için, dünya için değerli olması gerektiği kanısını taşımaktadır. Bâkî'nin tabiatından geldiğini iddia ettiği şairliği, Düldül'ün diğer binekler karşısında doğuştan bir üstünlüğe sahip olması gibi ona diğer şairler karşısında üstünlük sağlar.

“Gazelde lâm-elifdür Zülfekâr u tab’ Düldüldür

Dilîriyem bugün meydân-ı nazmun ben de Haydar-vâr” (Mostarlı Hasan Ziyâî, 2017, s. 72, G: 72/3)

Gazelde Zülfikâr lam-eliftir, yaradılış Düldül'dür. Ben de bugün şiir meydanının Haydar gibi bahadırıyorum.

54

Ziyâî, Bâkî ile aynı dönemde yaşamıştır. O da Bâkî'ye benzer şekilde dilini Zülfikâr'a, kendisini Hz. Aliye benzetmiştir. Lam-elif şekil açısından çatal ağızlı Zülfikâr'a benzer. Hz. Ali'ye ait unsurların bir arada düşünülüp şiir sahasına uyarlandığı anlaşılmaktadır.

“Muhîtî Düldül-i tab’una irmez

Sühanda nazm-ile Selmân olursa” (Şahin, 2022, s. 409: Muhîtî, G: 182/5)

(Ey) Muhîtî, (onlar) nazmile söz söylemede Selman olsalar dahi (senin) yaradılışına erişemezler.

Muhîtî, Hz. Ali'nin herhangi bir vasfini dile getirmeden Düldül yaradılışlılık imgesini kullanmıştır. Beytin ikinci misraından şairin, kendisini yaradılış bakımından Selman-ı Savecî'den dahi üstün gördüğü anlaşılmaktadır. Yani onun şiirdeki ustalığını kabul eden şair kendini abartılı biçimde övmüş olur. Bu da Muhîtî'nin ustalıktan ziyade şairlik kabiliyeti ve yaradılışa önem verilmesi gerektiği gibi bir fikre sahip olabileceğini göstermektedir.

“Sâha-i simin-i kâğıd bana Hâmid teng gelür

Her ne dem sürsem kümeyt-i hâmeyi Düldül gibi” (Ararat, 2010, s. 217: Enderûnlu Mehmed Hâmid Beg, G: 146/5)

(Ey) Hâmid, kalemin doru atını ne zaman sürsem, gümüşü andıran kâğıdın meydanı bana dar gelir.

Bu beyitte de şair, kendini Düldül'ün binicisi olan Hz. Ali'ye benzetmiştir. Fakat Hâmid, Bâkî'nin aksine kalemi Zülfikâr'a değil de Düldül'e benzetmektedir. Onun doru at gibi olan kara uçlu kalemi gümüş renkli kâğıdın üstünde Düldül'ün savaş meydanında çevik ve kıvrak olması gibi yeni hayalleri hızlıca bulur ve kâğıda kaydeder. Düldül'ün bu yöneden aynı zamanda şairlik tabiatına benzetildiği anlaşılmaktadır.

“Haşmetâ pâyını tâ zirve-i îcâza basar

Edhem-i hâme bu ikdâmım ile Düldül olur” (Haşmet, 2018, s. 157, G: 73/6)

Ey Haşmet, kalemin kara yağız atı, bu gayretimle Düldül olur. Ayağını az sözle çok mana anlatmanın zirvesine basar.

Şair, kendini yine Hz. Ali'ye, kalemi Düldül'e benzetmiştir. Şair şiirdeki ilerlemesi ile zirveye çıkıp kaleminin atını Düldül'e dönüştürdüğünü söyleken tecrübe ile ustalaşmaya göndermede bulunuyor olabilir. Bu söyleyişten Düldül'ün binicisi sayesinde hızlı olması gibi kalemin Haşmet'in yeteneği ile daha hızlı ve akıcı işlediği anlamı da çıkarılabilir. Düldül'ün sık rastlanmamakla birlikte kaleme benzetildiği de görülmektedir (Şentürk, 201, s. 375).

“Arsa-ı mazmunda olmaz hem-inân kimse bana

Esb-i hoş-reftâr-ı tab’ım Şâkirâ Düldüllenir” (Dikbaş Tüysüzoğlu, 2005, s. 201: Şâkir, G: 34/5)

Ey Şâkir, yaratılışımın hoş gidişli atı Düldül gibi olunca mazmun meydanında kimse benimle at başı beraber gidemez.

Göründüğü üzere Şâkir de şairlik tabiatını Düldül'e benzetmektedir. Ayrıca Düldül'ün üstünlüğü gibi onun tabiatı da diğer şairlerin tabiatından üstünür. Daha önce de görüldüğü gibi “arsa”, “tab”, “mazmun” kelimeleri bir anlam dairesi oluşturmuşlardır.

Sonuç

Sadık ve sahibine karşı uysal bir hayvan oluşu, uzun mesafeleri bir çırpıda aşması, kuvveti, savaş alanlarında Hz. Ali'yi taşırken kazandığı şöhret ve de en önemlisi Hz. Ali dendığında akla gelen birkaç unsurdan biri oluşu Düldül'e divan şiirinde bir yer kazandırmıştır. Düldül'ün aslen hiçbir olağanüstü özelliğinin bulunmamasına karşın halk muhayyilesinde aldığı mitolojik şekil, bu yeri kazanması bakımından büyük önem arz eder. Örneğin Haşmet'in, Düldül'ün dağların tepelerinde izlerinin olması inancından hareketle Düldül karakterli şairlik tabiatının yeni hayallerin zirvesine çıktığını söylemesi bunun açık bir nişanesidir.

Ahmedî ve Şeyhî divanlarında müşahede edildiği üzere divan edebiyatının başlangıcından itibaren Düldül'ün, Hz. Ali ve ona ait diğer unsurlarla birlikte sevgiliyi, memduhu yahut kendini anlatmanın, dahası övmenin bir aracı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şairler, mizaçları ve meşrepleri doğrultusunda Düldül'ü farklı araçlara benetmişlerdir.

Şairler, kendilerinde yahut sevgilide gördükleri bazı iyi meziyetleri Düldül'e benetmişlerdir. Mutasavvif şairler ise atı; hevâ, cân, vücûd, tecrid, nefs gibi tasavvûfî kavramların benzetileni olarak kullanmışlardır. Düldül ise dizginlenmiş, istediği yönden

ziyade sahibinin istediği yöne giden başına buyruk olmayan nefsi anlatmak için seçilmiştir. Ayrıca Düldül, Burak'a benzer şekilde Hakk'a vasil eden aşk anlamında da kullanılmıştır. Şairlerin, Düldül'ü benzettikleri araçları gösteren bir tabloya ekler kısmında yer verilmiştir.

İncelenen şiirlerde şairlik tabiatı manasındaki Düldül imgesine, genellikle Hz. Ali ve onun eksenindeki farklı unsurlar kullanılarak yer verildiği tespit edilmiştir. Yalnızca Muhîtî, Hz. Ali eksenindeki diğer unsurlara yer vermeden Düldül-i tab'dan/yaratılış Düldülünden bahsetmektedir. Düldül'ün adeta ilişkili dekorların bir arada toplanarak oluşturduğu bir sahnenin, muhtelif unsurlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu unsurlar Hz. Ali, savaş meydanı, Zülfikâr ve yiğitlik olarak sıralanabilir. Mevzubahis beyitlerde Hz. Ali, genellikle Haydar (aslan) ismiyle anılmıştır. Zülfikâr, Hz. Ali'nin yiğitliğinin yanı şairin hünerinin bir aracı ve sembolü olduğu için genellikle kaleme benzetilmiştir. Mostarlı Ziyâî ise Zülfikâr'ı, şeklinden ötürü lam-elife benzetmektedir. Burada da Zülfikâr ve yazı arasında bir çağrışım vardır. Şairin hünerini, şiir alanındaki üstünlüğünü yansitan yiğitlik ise Hz. Ali'nin Kerrar lakabının yanında şecaat, dilîr vs. gibi sözlerle ifade edilmiştir. İncelenen şiirlerin yedisinden beşinde meydan-ı nazm, arsa, saha-i simin kâğıt vs. gibi sözlerle Hz. Ali üzerinden şiir alanı, savaş meydanına benzetilmiştir. Bu benzetmelerle oluşturulan dekora uygun olarak, şiir söyleyebilmek için mühim şartlarından olduğu kabul edilen yaratılış uygunluğu, savaş meydanında hızlıca hareket eden Düldül'e benzetilmiştir. Bunlara ek olarak atı çağrıştıran surmek, geş etmek (dolaşmak), inân (dizgin), reftâr (gidiş) gibi sözlere de yer verilmiştir.

İncelenen beyitlerden hareketle bu imgenin oluşmasında Düldül'ün tarihî varlığının değil, halk muhayyilesinde aldığı mitolojik şeitin etkili olduğu açıkça görülmektedir. Şairler Düldül'ü ele alırlarken diğer bineklere göre doğuştan üstün olmasını ve başkası tarafından kontrol edilemez bir hayvan oluşunu emsalsiz şairlik yeteneğine, olağanüstü hız ve çevikliğini yeni hayaller üretme hünerine, yorulmadan çok büyük mesafeler almasını ve tüm âlemi dolaşmasını şiir alanına dair bilgi ve hakimiyete, uçarak zirvelere çıkışmasını şiirde kimseňin sahip olamayacağı payeler elde etmeye, hoşa giden yürüyüşünü ise insanların hoşuna gidecek söyleyişlere benzetmişlerdir.

Düldül'den bahsedilen beyitlerde, Bâkî'den evvel Hz. Ali daha çok sevgilinin benzetleniyken Bâkî'nin ve diğer şairlerin elinde şairlikte usta olmak iddiasıyla şairin benzetileni olmuştur. Bu durum da pek tabii Düldül'ün şiirdeki konumunu değiştirmektedir. Yaşadığı devir ve orijinal söyleyişi ile Bâkî'nin, Düldül yaratılışlı şair imgesinde büyük rolü olduğu anlaşılmaktadır. Zira kendisinden sonra gelen, özellikle 16. asırdan sonra yaşamış şairlerin bu hayali kullanırken Bâkî'den etkilendikleri çok açıktr. Bu şairler, Bâkî'den yalnızca anlam alanında değil üslup ve kelime seçimi alanında da etkilenmişlerdir. Ancak bu durum, imgenin Bâkî tarafından üretilmiş bir hayale dayandığını göstermeyebilir. Çünkü Bâkî'den (d. 1526-1527) yalnızca yirmi küsür yıl sonra doğmuş Ziyâî (d. 1551?) ve Muhîtî (d. 1553) gibi şairler de bu mazmunu oldukça tutarlı biçimde kullanmışlardır. Hatta Muhîtî'nin, Ali, Zülfikâr vs. gibi çağrışım yapacak herhangi bir unsura yer vermeden orijinallik iddiasıyla Düldül yaratılışından bahsetmesi, bu imgenin o devirde zaten bilindiğini de gösterebilir.

Kaynaklar

-
- Ahmedî. (tarih yok). *Dîvân* (Y. Akdoğan, haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.html> (Erişim Tarihi: 22.12.2023).
- Ararat, Ş. (2010). *Enderûnlu Mehmed Hamid Beg dîvâni*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Arslan, M. (2012). Sünni halk inançlarında Hz. Ali tasavvuru üzerine bir din sosyolojisi incelemesi. *Birey ve Toplum* 2(4).
- Arslanbaş, Ş. N. (2020). *Klasik Türk şiirinde kutsal ve mitolojik hayvanlar*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Aydî. (1954). *Aydî divâni* (Ö. A. Aksoy, haz.) Desen Matbaası.
- Bâkî. (2017). *Bâkî divâni*. (S. Küçük, haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html> (Erişim Tarihi: 22.12.2023).
- Dikbaş Tüysüzoglu, F. (2005). *Cuhadar-Zâde Şâkir dîvâni*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Firdevsi. (1994). *Şehname* (C 2) (N. Lugal, çev.). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Firdevsi. (tarih yok). *Şehname* (C 1) (N. Lugal, çev.). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Haşmet (Abbâs Efendi-zâde Mehmet). (2018). *Haşmet dîvâni* (H. Aksoyak ve M. Arslan, haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-204116/hasmet-divani.html>. (Erişim Tarihi: 22.12.2023).
- Hayâlî Bey. (1945). *Hayâlî Bey dîvâni* (A. Nihat Tarlan, haz.). İstanbul Üniversitesi Yayıncıları.
- İmam-ı Nevehî. (2005). *Riyâzü's-Sâlihîn* tercümesi (C 3) (İ. Serdar ve Y. Şensoy, çev.). Sağlam Yayıncıları.
- Kalafat, Y. (2014). Düldül etrafında gelişmiş halk inanmaları. *Kültür Evreni* (20), 20-30.
- Karaoglan, H. (2015). Anadolu'da Hz. Ali tasavvurları: Kahramanmaraş örneği. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* (26).
- Kasım, N. (1992). *Hz. Ali cenkleri*. İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Kaya, B. (2008). *Divan şiirinde at*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.] Gazi Üniversitesi.
- Kaya, B. (2017). Klasik Türk şiirinde ata benzetilen dinî-tasavvufi kavramlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 305-322.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. (2011). (H. Altuntaş ve M. Şahin, çev.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınu.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (tarih yok). *Efsaneler: Afyonkarahisar efsaneleri*. Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://afyon.ktb.gov.tr/TR-148811/efsaneler.html> (Erişim Tarihi: 22.12.2023).
- Mostarlı Hasan Ziyâî. (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâî dîvâni* (Müberra Gürgendereli, haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196834/mostarli-hasan-ziyai-divani.html> (Erişim Tarihi: 22.12.2023).
- Muhaddisî, C. (2018). *A'dan Z'ye Kerbela ansiklopedisi*. Önsöz Yayıncılık.
- Neffî Ömer Efendi. (2018). *Neffî dîvâni* (M. Akkuş, haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/neffi-divani.html>. (Erişim Tarihi: 22.12.2023).

-
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik divan şıiri sözlüğü* (9. baskı). L&M Yayınları.
- Şâh İsmâil. (2017). *Hatâyî dîvâni* (M. Macit, haz.). Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Şahin, G. (2022). *Muhîtî divâni* (İnceleme-Tenkitli Metin). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmânlı şıiri kılavuzu* (C 3). DBY Yayınları.
- Şeyhî. (2018). *Şeyhî dîvâni*. (Halit Biltekin, Haz.). <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215511/seyhidivani.html> (Erişim Tarihi: 22.12.2023).
- Uzun, M. İ. (1994). Düldül (Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C 10, s. 20-21). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ümmî Sinân. (2017). *Ümmî Sinan dîvâni* (A. Bilgin, haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195646/ummi-sinan-divani.html> (Erişim tarihi: 22.12.2023).
- Ünlüsoy, K. (2005). *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları*. Türk Tarih Kurumu Yayımları.
- Yardım, A. (1994). Düldül. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C 10, s. 20-21). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınu.
- Yekbaş, H. (2011). *Sebzî divâni*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.

Ekler

Ek 1.

Tablo 1. Şairlerin Düldül'ü Benzettikleri Araçlar

Şair	Düldül'ün Temsil Ettiği Araç
Ahmedî	Sevgilinin kullandığı araç
Şeyhî	Sevgiliye vasıl eden hizmet
Hayâlî	Sevgiliye götüren çaba
Ümmî Sinân	Sevgiliye götüren araç
Sebzî	Sevgilinin kullandığı araç
Nefî	Övülen kişinin savaştaki mahareti ve hızı
Haşmet	Övülen kişinin talihî
Aydî Baba	Dizginlenmiş nefis, sevgiliye götüren araç